

Inhoud

Woord vooraf	9
1 Inleiding	11
Kerk en homoseksualiteit	15
Dit boek	18
Motivatie	19
2 Enkele notities over homoseksualiteit	22
Homoseksualiteit en recent onderzoek	22
Gebruikte termen	25
Deel 1 Actuele verkenning	29
3 Overzicht van de discussie in de Nederlandse kerken	31
Algemeen	31
Rapporten van de hervormde synode	35
Gereformeerde Bond	37
4 De discussie over homoseksualiteit in de kerken en in het Jodendom	40
De Rooms-Katholieke Kerk	41
De Evangelische Kerk in Duitsland	42
De Anglicaanse Kerk	44

Andere kerken	46
Het Jodendom	48
5 Hedendaagse benadering van belangrijke bijbel- gedeelten	51
<i>Excurs: liefde als hermeneutisch begrip</i>	58
Deel 2 Bijbels-theologische benadering	63
6 Het Oude Testament	65
Genesis 2	66
Genesis 17	68
Genesis 19	71
Sodom in andere teksten	73
Leviticus 18 en 20	77
<i>Excurs: homoseksuele cultische prostitutie?</i>	80
Gods presentie in de Wet	85
7 Het Nieuwe Testament – 1	88
De Bergrede	88
Jezus en de reinheidsvoorschriften	91
Tussenbalans	95
Het apostelconvent	96
Is liefde de vervulling van de Wet?	102
Samenvatting en conclusie	103
8 Het Nieuwe Testament – 2	104
Mattheüs 19	104
Romeinen 1	107
<i>Excurs: wat is natuurlijk?</i>	110
Galaten 3	114
Twee teksten	116
Afsluitende opmerkingen	119

Deel 3 Hermeneutische verantwoording	121
9 Hermeneutische vragen	123
Inleiding	123
Calvijn	127
<i>Excurs: wat is de morele wet (de zedenwet)?</i>	137
Van Ruler	139
Afsluitende opmerkingen	142
10 Hedendaagse hermeneutiek	145
De Bijbel en hermeneutiek	145
De noodzakelijke bijdrage van de hermeneutiek	151
De beperkte bijdrage van de hermeneutiek	155
Deel 4 Historische verheldering	157
11 Homoseksualiteit in de antieke wereld en in de Middeleeuwen	159
12 Homoseksualiteit tijdens de Reformatie en in de moderne tijd	172
Deel 5 Praktische overwegingen	183
13 Homoseksualiteit in ethisch perspectief	185
14 Het homohuwelijk	197
Huwelijk en homohuwelijk	197
Zegenen of inzegenen?	201
Gezinsvorming nieuwe stijl	204

Deel 6	Pastorale bezinning	207
15	Hoe verder?	209
	Onbegrip	209
	Eenzaamheid	211
	Gewetensnood	216
	Strijd	218
	<i>Excurs: vlees-lichaam-relatie</i>	222
16	Ambt en pastoraat	225
	De rol van de kerkenraad	225
	Pastoraat	227
	Het pastorale gesprek	232
17	Leven als mens van God	240
	De huidige impasse	240
	De identiteit van de (homoseksuele) christen	244
	Een eschatologisch bestaan	249
	Afsluitende overwegingen	252
	Eindnoten	254
	Literatuur	274
	Geraadpleegde websites	280

Woord vooraf

Bij het schrijven van dit boek heb ik ondersteuning gekregen van collega's die hebben meegelezen. Als zodanig noem ik dr. P.F. Bouter, ds. A.J. Mensink en ds. J.A.W. Verhoeven. Zij hebben mij gescherpt door hun opmerkingen en voorstellen om de tekst te verbeteren. Hun ronduit positieve houding heeft mij erg gestimuleerd. Datzelfde geldt in niet mindere mate voor de voortdurende support die ik ontving van drs. P.J. Vergunst. Dankbaar ben ik voor het feit dat twee homoseksuele gemeenteleden, van wie er één ambtsdrager is, bereid waren om de tekst door te nemen en van commentaar te voorzien. Dat commentaar was positief, maar voor een deel ook kritisch. Juist met die kritische opmerkingen heb ik mijn winst kunnen doen. Verschillende kerkenraden die ik daarom vroeg, waren bereid om mij hun beleidsnotities over homoseksualiteit toe te sturen. Dat betekende een waardevolle aanvulling.

Ik hoop door dit boek een positieve bijdrage te kunnen leveren aan de voortgaande bezinning op een lastig en kwetsbaar onderwerp dat steeds weer veel emoties oproept. Het is dan ook niet mijn eigen idee geweest om hierover te schrijven. Enige aandrang van de redactie van de Artios-reeks was nodig om mij zover te krijgen. Maar gaandeweg heb ik ervaren dat het zeer de moeite waard was om mij in het onderwerp te verdiepen.

Ik wil graag mijn vrouw Heleen bedanken voor haar voortdurende belangstelling. Het boek was steeds weer onderwerp van gesprek. Dat heeft me geholpen bij mijn meningsvorming over homoseksualiteit.

Nijkerk, augustus 2013.

Inleiding

Homoseksualiteit is een onderwerp dat iedereen raakt: homo of hetero. Het brengt de mensen in beweging. Men demonstreert, betoogt, voert actie als het bijvoorbeeld over het homohuwelijk gaat. Voor de politiek is de emancipatie van homoseksuelen een speerpunt van beleid. Discriminatie met betrekking tot geslacht is een overtreding van de grondwet,¹ en het *Handvest van de grondrechten van de Europese Unie* voegt er seksuele geaardheid aan toe (artikel 21-1).² Ook en vooral in de kerken is de discussie over homoseksualiteit actueel. De kerken laten een verdeeld beeld zien. In de protestantse kerken zien we de tendens van aansluiting aan de maatschappelijke discussie. homoseksuelen worden als een kwetsbare groep beschouwd. De kerk neemt het op voor kwetsbaren, en daarom is het een plicht om ook op te komen voor de positie van homoseksuelen. De houding van orthodoxe protestantse kerken is ingewikkelder. De homoseksuele mens wordt als medemens en als medechristen aanvaard, maar de homoseksuele leefwijze wordt afgevoerd. Dit is het bekende onderscheid tussen homofilie en homoseksualiteit. Het gevoel mag er zijn, niet de daad. Maar ook in de orthodoxe protestantse kerken wordt dit standpunt niet altijd onderschreven. In de Nederlands Gereformeerde

Kerken en in de Christelijke Gereformeerde Kerken horen we soms ook andere stemmen (dr. Bert Loonstra). Ook in de Gereformeerde Bond werd (en wordt) niet altijd op dezelfde manier over deze dingen gedacht (zie de publicatie *Homoseksualiteit en kerk*).³ Maar over het geheel wordt in de gereformeerde gezindte en dus ook in de Gereformeerde Bond de lijn aangehouden: de homoseksuele mens wordt geaccepteerd, maar een relatie is een brug te ver.

Als ik zeg 'geaccepteerd', dan is dat erg positief uitgedrukt. Er bestaat – tenminste tot voor kort – een wederzijds zwijgen. De plaatselijke gemeenten en kerkenraden laten de vragen het liefst rusten, en de homoseksuele gemeenteleden houden zich meestal stil. Daardoor leiden zij vaak een onzichtbaar bestaan. Aan de ene kant hebben zij hun eigen plaats in de gemeente, aan de andere kant voelen zij zich geïsoleerd en daarom eenzaam. Hoewel ook gezegd moet worden dat het ontstaan van een aantal organisaties zoals *Different*, *ContrariO* en *RefoAnders* eraan bijgedragen heeft dat het isolement voor een deel is doorbroken.

In de orthodox-kerkelijke kring is homoseksualiteit een groot persoonlijk probleem. Dat werd me nog eens duidelijk door een artikel in het *Reformatisch Dagblad* (07-02-13). De anonieme schrijver, zelf homo, haakt in op een concrete situatie die zich in zijn omgeving voordeed. Een getrouwde man verliet zijn gezin om een relatie aan te gaan met een man. De schrijver is ervan overtuigd dat vanuit bijbels perspectief deze handelwijze op geen enkele wijze is goed te praten. Maar hij voegt eraan toe: 'Toch stoort ik mij uitermate aan de reacties die hieromtrent gegeven worden.' Over zijn eigen situatie zegt hij: 'Al jarenlang boks ik tegen mezelf. Al vele jaren (...) heb ik hierover veel verdriet. Vaak wordt gezegd dat het een keuze is, maar dat is het niet, helaas niet.' 'Het is absoluut geen keuze om homo te zijn, maar je wordt zo geboren.' En even verder: 'Het doet me veel

pijn als ik hoor hoe er over homofilie en in dit geval ook over deze man wordt gesproken.’ Aan het slot doet hij een oproep. ‘Mijn vurige wens is dat jongeren op een normale wijze uit de kast kunnen komen en gerespecteerd worden om wie ze zijn. Want leven met een geheim, met name zo’n geheim, is zwaar. Erg zwaar.’

Het is beklemmend om zo’n hartenkreet te lezen. Graham Robb noemt in zijn boek *Strangers*⁴ aangrijpende voorbeelden van wanhoop van mensen uit de negentiende eeuw die hun geheim niet prijs durfden te geven. Hun wanhoop kwam voor een belangrijk deel voort uit het feit dat zij dachten de enige te zijn die zo was. Die gedachte maakte het ook bijna onmogelijk om er met iemand over te praten. Het gaf hun het gevoel verworpen en verloren te zijn. Ze kregen een walging van zichzelf. Maar zodra zij iemand in vertrouwen konden nemen en begrip ontmoetten, betekende dat een enorme bevrijding.

Er zijn ook andere geluiden die meeklinken in de homodiscussie. In juli 2012 overleed Gerrit Komrij, schrijver, dichter, vertaler. Ter nagedachtenis aan Komrij zond de VPRO-radio op 20 januari 2013 een programma over hem uit. Komrij gaat in dat interview ook in op zijn homoseksualiteit. De paar opmerkingen die hij dan maakt, zijn van een heel andere aard dan wat hierboven staat. Ik krijg niet de indruk dat Komrij het in zijn jeugd heel moeilijk gehad heeft om uit de kast te komen. Hij komt dan ook niet uit een christelijk milieu, hoewel dat lang niet alles zegt. Liberale protestanten waren destijds voortrekkers in het bespreekbaar maken van homoseksualiteit, voordat de seculiere wereld ervoor openstond. Maar toch, in een behoudende christelijke omgeving ligt het alles een stuk gecompliceerder.

Komrij kijkt terug op zijn leven en kijkt ook om zich heen. Hij blijkt dan weinig waardering te kunnen opbrengen voor het homohuwelijk, dat hij als een imitatie van hetero’s ziet. Hij

noemt het 'vadertje en moedertje spelen'. Hij ergert zich daaraan. Homoseksualiteit verburgerlijkt op die manier. Zo'n burgerlijk leven was niet aan hem besteed.

Uit het interview blijkt dat Komrij zijn homoseksualiteit niet als probleemloos ervaart. Maar de problemen die hij ervaart, hebben niet te maken met 'uit de kast' komen. Daar spreekt hij niet over. Hij kent niet de problemen die een christen hiermee heeft. Zijn problemen zijn van een andere aard. In het milieu waar hij verkeert wordt het leven als homoseksueel nogal vrolijk en complexloos voorgesteld. 'Dat is het niet', zegt hij met nadruk. 'Het kiezen van een leven zonder kinderen is een heel drastische keuze.' Hij voegt eraan toe dat homoseksualiteit en ouder worden 'een heel ander soort verschrikking is'. Hij gaat daar jammer genoeg niet dieper op in. Misschien had hij dat wel gewild, maar hij werd er niet verder op bevestigd. Ook dat zegt misschien iets over de manier waarop het gesprek over homoseksualiteit gevoerd wordt. Mogen de moeilijke en eenzame kanten wel benoemd worden?

Over het ontstaan van homoseksualiteit merkt hij op: 'Ik ben daar helemaal niet uit wat ik geloven moet, of het nu genetisch is of iets wat cultureel bepaald is.' 'Soms ben ik geneigd te geloven dat homoseksualiteit aangeboren is, soms ben ik geneigd die hele aangeborenheid volkomen flauwekul te vinden en het gewoon als een culturele omstandigheid (te beschouwen).'

Komrij staat op een heel andere manier in de problematiek dan de schrijver van het artikel in het *RD*. Eén problematiek en toch twee werelden. Komrij leefde zijn leven zonder last te hebben van een milieu dat hem veroordeelde. Integendeel, homo-zijn was een vorm van onaangepast zijn, een manier om je tegen het fatsoen van de burgerman te verzetten. En als ik Komrij goed begrijp, zou hij het liefst willen dat dat ook zo bleef. De homostijl van leven moet helemaal niet ingekaderd worden in het burgerlijke leven, dan verliest het z'n bohemienachtige aantrek-

kingskracht. Overigens is Komrij wel zo eerlijk om te erkennen dat de emancipatie van homo's ook voordelen gebracht heeft.

Een derde beleving van homoseksualiteit kwam ik tegen in *Trouw* (02-03-13). Onder de titel *Flexibele vrouwenliefde* schreef Sybilla Claus een artikel over haar beleving van seksualiteit. Zoals de titel van haar bijdrage al aangeeft, is haar seksuele voorkeur nogal wisselend: 'Ik ben niet homoseksueel, niet biseksueel, ik ben flex-seksueel.' Zij schrijft ook: 'Ik vind "geaardheid" klinken als een ziekte, die niet te verhelpen is. (...) Liever spreek ik van seksuele voorkeur. Maar dat woord impliceert het begrip "keuze" en dat roept heftige reacties op bij gay activisten.' 'Want,' zo legt zij uit, 'ook kerken en religieuze groeperingen hebben het over keuze. Die roepen op tot verandering. Daar wil de homobeweging niet van weten.' Zij herkende zichzelf in een Amerikaans onderzoek waaruit naar voren kwam dat lesbische vrouwen naarmate zij ouder worden een andere seksuele voorkeur ontwikkelen. Dat is volgens haar geen kwestie van uiteindelijk uit de kast durven komen, maar 'een heuse verandering'.

Kerk en homoseksualiteit

Homoseksualiteit is een probleem dat de samenleving op tal van manieren raakt. Het gaat immers om de emancipatie van homoseksuelen en de acceptatie van hun leefwijze in de kring van familie en vrienden. Dat proces verloopt niet altijd even soepel. Denk bijvoorbeeld aan homoseksuele militairen. In Amerika gold tot voor kort de regel: *don't ask, don't tell*. Dat is de cultuur van het zwijgen. Inmiddels lijkt dat verleden tijd te zijn. Maar er zijn meer kringen waar de acceptatie, in de zin van emancipatie, op weerstanden stuit. Hierboven werd al iets over de houding van de kerken gezegd. Als we denken aan de *afwijzing* van homo-emancipatie door de grote christelijke kerken (de

Rooms-Katholieke en de Oosters-Orthodoxe Kerk) en door behoudende protestanten (zowel reformatoerisch als evangelisch) en de *aarzelende* houding van de Anglicaanse Kerk en van de Evangelisch-Lutherse Kerk in Duitsland – al worden de accenten in die kerken verschillend gelegd – dan is duidelijk dat de kerken vaak gezien worden als grote obstakels. Om hierbij nog maar te zwijgen over de wereldgodsdiensten (islam). Het Jodendom is verdeeld. Ook daar loopt een scheidslijn tussen liberaal en (ultra)orthodox. Intussen wordt meer en meer duidelijk dat homoseksualiteit niet alleen een pastoraal probleem is. Het raakt namelijk de vraag hoe we met elkaar de samenleving willen inrichten en hoe we kerk willen zijn en hoe we als kerk omgaan met ethische vragen. Het raakt vooral ook de vraag hoe we de Bijbel lezen.

Het gezin werd in de christelijke politiek altijd als bouwsteen van de samenleving gezien. Het gezin werd opgevat als bestaande uit man, vrouw en kind(eren). Dit concept staat op de heling. De definitie van het gezin is veranderd door veranderde heterorelaties en niet minder door de vraag naar erkenning van het homohuwelijk. Dit raakt het fundament van de samenleving. Homoseksualiteit is niet voor niets een sterk gepolitiseerd probleem. Want een nieuw concept van de samenleving dient zich aan. Gezin en huwelijk waren instituten die niet alleen door de kerk, maar ook door de politiek als het fundament van de samenleving werden gezien. Dat lijkt inmiddels tot het verleden te behoren. De wegen gaan in dit opzicht uiteen. Als we hieraan de vele medisch-ethische verschuivingen van de laatste jaren toevoegen, dan is het niet vreemd dat een Amerikaanse auteur zegt dat er een *cultural war* gaande is (William L. Sachs). Aan de orde is een nieuwe positionering van de kerken in een snel veranderende cultuur. Hoe bewust zijn de kerken zich van deze ontwikkelingen?

Een opvallend verschil doet zich voor tussen de protestantse kerken en de Rooms-Katholieke Kerk. De Rooms-Katholieke Kerk legt nog altijd grote nadruk op de moraal, terwijl de protestantse kerken de ethiek op een zijspoor hebben gezet (behalve als het over mondiale vragen gaat en over schepping en milieu). Maar als het over het persoonlijke leven gaat, dan wordt alles onder de noemer van de persoonlijke verantwoordelijkheid gebracht. Aangezien vragen en ontwikkelingen rond seksualiteit als persoonlijke problemen worden gezien waar ieder een eigen gewetensvolle afweging moet maken, is het deze kerken ontgaan dat hier nu juist een uitermate politiek probleem op tafel ligt: de inrichting van onze samenleving.

Dr. H.M. Kuitert hanteerde destijds als slogan: in de Bijbel gaat het niet om de moraal, maar om het verhaal. Dit lijkt inmiddels steeds meer de houding te zijn waartoe kerken en gemeenten neigen. In toenemende mate lijkt het moeilijker te worden zich ten aanzien van eigentijdse ethische problemen op de Bijbel te beroepen. Sterker nog: is het beroep op de Bijbel niet een oorzaak van veel ellende? Wie homoseksualiteit koppelt aan de zonden van Sodom, richt grote schade aan en doet mensen die met hun gevoelens strijden groot onrecht aan. Wordt de Bijbel niet dikwijls op een nogal willekeurige wijze gebruikt en dus misbruikt? Moeten we daarmee doorgaan?

Schriftberoep in de ethiek is een hachelijke onderneming. Niet alleen vanwege bovengenoemde problemen, maar ook omdat we elkaar niet graag op regels wijzen, ook niet op bijbelse regels. Ethiek moet vooral authentiek zijn, las ik ergens. Ethiek moet dicht bij je eigen levensverhaal blijven, en regels werken alleen maar vervreemdend en onderdrukkend. Alleen onder de conditie van 'hoe kan ik een authentiek mens zijn' lijkt ethiek ter sprake te mogen komen. In de discussie rond homoseksualiteit is dat een herkenbaar standpunt.

Dit boek

Met nadruk wil ik wijzen op drie beperkingen van dit boek. In de eerste plaats is dit boek minder naar de situatie van de homoseksuele christen geschreven en meer naar de kerk en naar kerkenraden en ambtsdragers toe. Dat betekent niet dat ik tijdens het schrijven niet gedacht zou hebben aan de moeite en de strijd die velen te voeren hebben omdat ze 'anders' zijn. Anderzijds is er, denk ik, ook behoefte aan meer achtergrondinformatie. Die probeer ik hier te geven.

De tweede beperking is dat ik niet inga op de psychologische achtergronden van homoseksualiteit. Daarover is door psychologen en andere deskundigen al veel geschreven. Het is mijn terrein niet en daarom ligt het buiten het bestek van dit boek.

De derde beperking is: het boek is niet altijd even gemakkelijk te lezen, al heb ik naar duidelijkheid gestreefd. De lastigste onderdelen heb ik ondergebracht in excursen waarin ik mijn argumenten meer onderbouw en wat dieper op bepaalde zaken inga. Aanvankelijk had ik een eenvoudiger en toegankelijker boek willen schrijven. Maar al schrijvende veranderde dat. Want alleen door dieper op de problematiek in te gaan kunnen dingen helder worden. Anders blijft de discussie steken in het herhalen van dezelfde argumenten. Daar moet ik wel meteen aan toevoegen dat ik besef geen antwoorden te geven. Tenminste niet als het gaat om de vraag hoe het nu precies zit met homoseksualiteit of om de vraag hoe kerkenraden hiermee om moeten gaan. Dat is geen onwil, maar komt voort uit het besef dat er geen 'oplossingen' zijn. Dat geldt voor meer ethische vraagstukken, maar hier voelen we dat extra.

Al lezend en schrijvend ben ik me er meer en meer bewust van geworden dat vragen rond homoseksualiteit diepingrijpend zijn. Allereerst voor de homoseksuelen zelf, maar niet minder voor de hele samenleving. Het raakt de diepste lagen van mens, kerk en samenleving.

Motivatie

Prof. Ruard Ganzevoort meent dat homoseksualiteit steeds meer een sjibbolet, een *identity marker*, is geworden voor het orthodoxe protestantisme.⁵ Het gevolg is dat de kerk in de samenleving vooral negatieve reacties krijgt, bijvoorbeeld naar aanleiding van weigerambtenaren en het ontslag van homoseksuele docenten in het christelijk onderwijs. Het effect is volgens Ganzevoort dat de stem van de orthodoxe protestantse kerken steeds minder wordt gehoord.

De kwestie van homoseksualiteit heeft, aldus Ganzevoort, de orthodoxe christenen in een lastig parket gebracht. Daarmee zal hij bedoelen dat de orthodoxe kerken wat hun homo-standpunt betreft, steeds meer in een isolement komen te verkeren. Maar het zal Ganzevoort niet ontgaan zijn dat er in de achterliggende jaren ook in orthodoxe kringen zeker wel wat veranderd is. Want homoseksualiteit is niet meer een taboe zoals dat voorheen het geval was. Er is, hoe dan ook, meer openheid gekomen. Dit betekent echter niet dat de problemen voorbij zijn, want op het moment dat er een luisterhouding ontstaat, wordt de verlegenheid niet kleiner, maar groter. Homoseksualiteit is bespreekbaar, maar dan is vervolgens de vraag: wat betekent dit concreet? Wat doen we er precies mee? Als ontkenning van het probleem en het verzwijgen daarvan niet langer kan en mag, is de grote vraag hoe het dan wel moet. Daarom is juist nu bezinning nodig. Dat is de eerste reden om over homoseksualiteit te schrijven.

Een andere reden is dat homoseksualiteit te veel als een geïsoleerd probleem wordt behandeld. Homoseksuele christenen hebben een probleem, anderen niet. Die indruk wordt gewekt. Dat leidt voor homoseksuelen tot een pastoraal isolement. Zelfs wanneer er meer tolerantie is, blijft dat isolement. Dat kan alleen doorbroken worden als iedereen erkent en inziet dat seksualiteit, echtscheiding, seksueel misbruik, pornoverslaving en

dergelijke, grote problemen zijn, die allemaal in kerkelijke kring voorkomen. Homoseksualiteit is niet het enige probleem waar we geen raad mee weten. De kernvraag is: wat is een relatie? Oude relatievormen (huwelijk, gezin) worden afgebroken en nieuwe relatievormen ontstaan. Ook tegen die achtergrond mag homoseksualiteit niet als een geïsoleerd probleem behandeld worden. Een derde reden is dat homoseksualiteit met name de kerken raakt. Dat is duidelijk als we om ons heen zien hoe wereldwijd de kerken ermee worstelen. De indruk wordt nogal eens gewekt dat slechts een kleine minderheid van de christenen homoseksualiteit als een probleem ziet. Hier en daar sputteren christenen en kleine kerken nog tegen, maar elders zijn ze 'eruit'. De werkelijkheid is dat er wereldwijd, in christendom en Jodendom, stevige discussies gevoerd worden.

Een vierde, en zeker niet de minst belangrijke reden: hoe staat het met de bijbelse argumentatie om voor of tegen homoseksualiteit te zijn? Om het eenvoudig te zeggen: soms lijkt het dat de Bijbel het zwijgen wordt opgelegd omdat die in een heel andere cultuur is ontstaan. De benadering van orthodoxe kant is weer heel anders. Er wordt nogal eens met losse teksten gewerkt zonder dat het verband waarin die teksten staan, en de achtergrond daarvan, serieus bekeken worden. Van beide kanten worden allerlei moeilijke zaken op een geforceerde manier gladgestreken. Met andere woorden: het beroep op de Schrift lijkt nogal willekeurig. Ook om deze reden is een voortgaand luisteren naar de Bijbel nog steeds – en misschien meer dan voorheen – nodig en actueel.

Doel van dit boek is verheldering. Het boek spitst zich toe op drie vragen: 1. wat zegt de Bijbel over homoseksualiteit, 2. hoe is de kerk in de loop der eeuwen hiermee omgegaan, en 3. hoe verhoudt homoseksualiteit zich tot andere verschuivingen in onze cultuur? De cultuur van de antieke wereld is heel anders dan onze cultuur. Aan de ene kant is homoseksualiteit iets van alle

eeuwen, maar aan de andere kant komt het in elke eeuw en in elke periode van de geschiedenis weer op een andere manier naar voren. De maatschappelijke en politieke context verandert. Zelf heb ik het erg verhelderend gevonden de historische context bij de vraagstelling te betrekken. Want niet alleen over de bijbelse gegevens, maar ook over de houding van de kerk in de loop van de geschiedenis wordt dikwijls ongenueanceerd gedacht en geschreven. Het beeld wordt geschetst – en soms bewust in stand gehouden – dat de kerk homoseksuelen met alle wapens bestreden heeft. Ook in recente literatuur kom ik de opvatting tegen dat de kerk homoseksuelen onvermoeibaar vervolgd heeft of zelfs wilde uitroeien. Dat is een droevig misverstand en een gebrek aan kennis van de feiten. Om één ding te noemen: men vergeet dan dat homoseksuelen nooit zo erg zijn vervolgd als in de twintigste eeuw, en dan niet door de kerk maar door een puur seculier systeem: de nazi's.

Het zwaartepunt van het boek wordt gevormd door bespreking van de bijbelse gegevens. Daarvan wordt te vaak gedacht: we weten het wel, de Bijbel veroordeelt homoseksualiteit, dus is een uiteenzetting over al die teksten niet nodig. Maar als we de bekende teksten over homoseksualiteit nog eens goed bekijken, geloof ik niet dat we overbodig werk doen. Trouwens: waar en in welk boek (of kerkelijk document) worden die bijbelgedeelten echt besproken?⁶ De betreffende teksten noemen is nog niet hetzelfde als ze bespreken en ze in het totale verband van de Schrift plaatsen. Of dat in dit boek gelukt is, is aan anderen om te beoordelen. In ieder geval is een poging gedaan.

2

Enkele notities over homoseksualiteit

Homoseksualiteit en recent onderzoek

Wat is homoseksualiteit? Om ons ten aanzien van deze vraag globaal te oriënteren, kan het onlangs verschenen rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau ons goede diensten bewijzen.⁷ Enkele zaken zijn de moeite van het noteren waard.

Het oudere onderzoek kende alleen het onderscheid tussen heteroseksualiteit en homoseksualiteit. Zo wordt er nog steeds gedacht: je bent of het een, of het ander. Dat is veranderd sinds het onderzoek van de Amerikaan Alfred Kinsey in de jaren veertig en vijftig van de vorige eeuw. Hij stelde dat seksuele voorkeur niet uit slechts twee categorieën bestaat, maar dat er vloeiende overgangen zijn. Later onderzoek verfijnde de bevindingen van Kinsey. Het huidige onderzoek onderscheidt zeven dimensies: seksuele aantrekking, seksueel gedrag, seksuele fantasieën, emotionele voorkeur, sociale voorkeur, homoseksuele en heteroseksuele leefstijl en seksuele identificatie – aldus het rapport.⁸ Dat betekent dat het nog niet zo gemakkelijk is om te bepalen hoe vaak homoseksualiteit voorkomt. Afhankelijk van

de vraagstelling komt er een ander percentage uit. Meestal wordt het percentage homoseksuelen op 5 procent van de bevolking geschat. Dat percentage stamt uit de jaren zestig van de vorige eeuw. In 2010 heeft het Sociaal en Cultureel Planbureau in een onderzoek onder de Nederlandse bevolking aan mensen gevraagd naar welk geslacht hun seksuele voorkeur uitgaat. Hieruit bleek dat van de mannen 3 procent *uitsluitend* voorkeur heeft voor de eigen sekse, en van de vrouwen 1,4 procent.⁹ Dus gemiddeld 2,2 procent. Als we daarbij optellen degenen die aangeven *vooral* voorkeur te hebben voor personen van het eigen geslacht, komen we op 3,9 procent voor mannen en 1,6 procent voor vrouwen. Dat is gemiddeld 2,7 procent.

Daaruit kunnen twee conclusies getrokken worden. De ene is dat het percentage echte homoseksualiteit lager is dan men altijd aannam. De tweede conclusie is dat, gezien de vloeiende overgang van de ene vorm van seksualiteit naar de andere vorm, de vraag naar de geaardheid moeilijk te beantwoorden is. Geaardheid zal wel gelden voor de 2,2 procent, maar voor de anderen lijkt geaardheid een veel te massieve aanduiding. In hetzelfde rapport kunnen we ook lezen dat onderzoekers een tendens onder jongeren waarnemen om zichzelf steeds minder in een hokje te plaatsen en ervoor te kiezen om op hun seksualiteit geen etiket te plakken.¹⁰ Dat onderstreept de veronderstelling dat homoseksualiteit niet altijd en per definitie een geaardheid is. De praktijk laat een gevarieerder beeld zien. In het verleden werden mensen met overwegend biseksuele voorkeuren als homoseksuelen geregistreerd. Dat gaf een vertekend beeld en leidde tot een te hoog percentage homoseksuelen. Het huidige onderzoek gaat zich daarom meer richten op biseksualiteit. Het signaleren van deze ontwikkeling is van belang omdat ook de kerk hiermee te maken zal krijgen. Wat in de samenleving gebeurt, zal vroeg of laat z'n neerslag hebben in de kerk. In het algemeen hebben de kerken het nu al moeilijk om een standpunt te bepalen met betrekking tot homoseksualiteit. De norm

is steeds: een relatie in liefde en trouw. Is die norm in de toekomst toereikend als antwoord op nieuwere ontwikkelingen? Wat is een biseksuele relatie in liefde en trouw?

Wat betreft acceptatie van homoseksualiteit blijkt uit onderzoek dat ouders met een hoger opleidingsniveau de (homo)seksuele voorkeur van hun kind niet meer of minder accepteren dan ouders met een laag opleidingsniveau. Opleidingsniveau zegt dus niet zo veel. De invloed van religie op acceptatie is wel duidelijker waarneembaar. Homoseksuelen die gelovig zijn opgevoed ervaren minder acceptatie van zowel hun vader als hun moeder. Heeft men een partner, dan komt er meer acceptatie. Volgens het rapport kan dit erop wijzen dat ouders de seksuele voorkeur van hun kind beter accepteren zodra hij of zij een vaste relatie krijgt. Het zou ook kunnen zijn, lijkt mij, dat ouders, doordat zoon of dochter een partner heeft, inzien dat de keuze van hun zoon of dochter definitief is. Zij leggen zich erbij neer of komen tot een echte acceptatie. De acceptatie door de ouders is belangrijk voor de psychische gezondheid. Homoseksuelen die zich door hen geaccepteerd weten, hebben gemiddeld een betere psychische gezondheid. Dat geldt ook voor homoseksuelen die een partner hebben, en ook voor degenen die hun eigen seksuele voorkeur accepteren.

Een ander gegeven uit dit rapport: uit een onderzoek onder de *gehele Nederlandse bevolking* bleek dat 8,3 procent van de volwassenen (18-64 jaar) ooit suïcidegedachten heeft gehad. Dit aantal is onder homoseksuelen beduidend hoger. Van de volwassen *homoseksuele mannen* heeft 42 procent ooit aan zelfmoord gedacht, terwijl dit geldt voor 46 procent van de *lesbische vrouwen*.¹¹ Dit percentage is nog schrijnender vanwege het feit dat het hier gaat over homoseksuele mannen en lesbische vrouwen die uit de kast gekomen zijn. Het blijkt dat een verontrustend hoog aantal van hen met zelfdodingsgedachten rondloopt. Daarin

spelen verschillende factoren een rol. Als na de ‘coming-out’ de ouders of de directe omgeving het ‘anders-zijn’ niet accepteren, dan maakt dat het leven een stuk moeilijker. Een andere factor is of men een relatie heeft of niet. Wie een relatie heeft, staat over het algemeen stabiel in het leven. Maar zou het ook zo kunnen zijn dat homoseksualiteit als zodanig in veel gevallen problematisch blijft?

Gebruikte termen

In dit boek hanteer ik de term *homoseksualiteit* en niet homofilie.¹² De aanduiding homofilie is te versluiserend. We spreken ook niet over heterofilie. Het gaat over een geaardheid die de identiteit bepaalt, niet om een gevoel. Zowel bij heteroseksualiteit als bij homoseksualiteit gaat het om een manier van zijn. Daarbij moet wel de kanttekening gemaakt worden dat het niet zo is dat ieder die een homoseksuele voorkeur heeft, ook zo geaard is. Dat blijkt uit het rapport van het SCP (Sociaal Cultureel Planbureau).

Het woord homoseksualiteit komt niet in de Bijbel voor. Homoseksualiteit werd anders aangeduid: mannen die met mannen slapen (Lev. 18), het vervangen van de natuurlijke omgang door de tegennatuurlijke (Rom. 1). In 1868 duikt voor het eerst het woord homoseksualiteit op. Als we de termen heel precies willen hanteren, kunnen we niet spreken over homoseksualiteit in de Bijbel, omdat het woord toen nog niet bestond. Maar van de praktijk van seksuele omgang met hetzelfde geslacht weet de Bijbel heel duidelijk af, zoals uit de diverse bijbelgedeelten blijkt. Een ander punt is hoe je iemand die homoseksueel is moet aanduiden. Moet ook de vrouwelijke variant er steeds aan toegevoegd worden? Een voortdurende herhaling van deze termen is voor de lezer erg vermoeiend, en is naar mijn idee ook overbodig. Daarom volsta ik met de omschrijving ‘homoseksueel’. Ook heb

ik – zo veel mogelijk – ervan afgezien de verkorte vormen te gebruiken, zoals hetero's, homo's, lesbo's (en daar zouden de flexo's aan toegevoegd moeten worden). Het makkelijke en vlotte taalgebruik versluiert problemen die helemaal niet zo simpel zijn.

Een andere term die in verband met seksualiteit voorkomt is *pederastie*. In de Grieks-Romeinse wereld was pederastie een alle-daags verschijnsel. Onder pederastie wordt een seksuele 'relatie' verstaan tussen een volwassen man en een jongen. In de literatuur hierover wordt vaak gesproken over een contact tussen een volwassene en een adolescent. Maar dat is misleidend. Het gaat om jongens die nog geen tekenen van volwassenheid vertoonden (bijvoorbeeld geen baardgroei). Een adolescent vertoont die tekenen wel. Wij zouden eerder van pubers spreken dan van adolescenten. In onze tijd wordt met adolescentie de leeftijd van 16 tot 24 jaar bedoeld. In de antieke cultuur ging het niet om jonge mannen, maar om jongens. Als hier het woord 'relatie' genoemd wordt, roept dat terecht vragen op. Vaak wordt gezegd dat er echt wel sprake was van vrijwilligheid. Maar als je als kind opgroeit in een cultuur waarin dit gewoon is en zulk gedrag eigenlijk ook van je verwacht wordt, hoe vrij is dan je keuze? Een relatie veronderstelt gelijkwaardigheid. Die was bij pederastie niet aanwezig.

Gender is ook een term die in verband met seksualiteit overal opduikt. Gender betekent geslacht. Maar anders dan we zouden denken wil dit woord niet de biologische bepaaldheid van de mens aangeven. Met *seks* wordt het biologische aspect van het man- en het vrouw-zijn aangegeven, met *gender* de sociale en culturele aspecten. De bedoeling van dit onderscheid is dat we gaan zien dat met de sekseverschillen van man en vrouw in de loop der eeuwen ingewikkelde sociale rollen verbonden werden. Waarom kregen man en vrouw die rollen? Wat was de bedoeling daarvan? Waarom werd het zo aangestuurd? Vroeger was met

het geslacht al een complete identiteit gegeven. Dat is nu niet meer het geval. Het geslacht ligt vast (afgezien van transseksualiteit), maar de maatschappelijke rol bepaald niet. Het woord gender heeft dus een maatschappijkritische spits.

De laatste tijd komen we, vooral in de wetenschappelijke literatuur, steeds meer het woord *queer* tegen. Het woord betekent letterlijk: vreemd, eigenaardig. De queertheorie is een poging om de vanzelfsprekendheid te relativieren waarmee heteroseksualiteit als de normale seksualiteit beschouwd wordt. Omdat heteroseksualiteit als normaal gezien werd, gaf dat ook een machtspositie aan deze vorm van seksualiteit. Het gaat er nu om dat wij ons van die machtspositie bewust worden en er vraagtekens bij plaatsen. Maar de queertheorie verzet zich ook tegen het centraal stellen van homoseksualiteit. Want homoseksualiteit moet niet de nieuwe norm worden. Dan gaat het opnieuw fout. De queertheorie wil alle vormen van seksualiteit relativieren. Queer heeft te maken met een ontwikkeling waarnaar ook het rapport *Niet te ver uit de kast* verwijst, namelijk dat de seksuele gerichtheid of voorkeur niet altijd vastligt. Men verzet zich tegen het indelen in hokjes.

Ten slotte het woord *sodomie*. Daar wordt in het bijbels-theologische deel nog meer over gezegd. Sodomie is de zonde van Sodom. In de loop van de eeuwen heeft men onder sodomie zo ongeveer alles verstaan wat fout was op seksueel gebied. Omdat ook zonden die op geen enkele manier vergelijkbaar waren met wat in Sodom gebeurde zo genoemd werden, kreeg het woord een afschrikwekkende klank. Onder sodomie versta ik homoseksueel geweld, homoseksuele verkrachting (waaraan in Sodom ook heteroseksuelen zich schuldig maakten; de hele stad deed eraan mee, *niemand uitgezonderd*, Gen. 19:4). Sodomie heeft totaal niets met een relatie te maken. Het is dus fout om homoseksualiteit sodomie te noemen.

Eerder verscheen in de Artios-reeks:

- Hulde aan de Heidelberger.* Over de waarde van leerdienst en catechismuspraak, door dr. W. Verboom
- Genade als erfgoed. Het bijbelse recht van de kinderdoop,* door ds. A.J. Mensink
- Vonk of vuur. Als je verliefd bent ...,* door drs. Alie Hoek-van Kooten
- In de leer bij Luther. Hervormd en luthers in dezelfde kerk,* door drs. P.J. Vergunst (red.)
- Al jong naar Huis. Bijbelse troost over de zaligheid van jonggestorvenen,* door ds. H. Visser
- Een hand boven je hoofd. Over zegenen in leer en leven,* door drs. J. Westland
- Omgaan met verschillen in de gemeente,* door ds. P.J. Teeuw
- Christenen ontmoeten moslims. Wat hebben moslims ons te zeggen? Wat hebben wij hun te zeggen?,* door ds. H. Veldhuizen
- Terwijl mijn kracht vergaat. Spreken met God over het levenseinde,* door dr. W.H. Velema
- Zending zonder franje. Over roeping, vreugde en aanvechting in de zending,* door dr. J. Kommers en A. Kommers-Visser
- Vervolgd om Jezus' wil. Lijden van christenen in Afghanistan, Bhutan, China, Egypte, India, Jemen, Laos, Noord-Korea, Oezbekistan en Somalië,* door drs. P.J. Vergunst (red.)
- Gemeente in beweging. Op zoek naar een bijbelse visie,* door Aart Peters
- Joodse volgelingen van Jezus. Een overzicht in 40 vragen en antwoorden,* door Kees Jan Rodenburg

- Betrouwbaar getuigenis. Het Geestelijk gezag van de Bijbel,*
door dr. H. van den Belt
- Provocatie en inspiratie. De plaats van God en de Bijbel in de
naoorlogse literatuur,* door dr. J. de Gier
- Rome omsloten door de Traditie. Van Augustinus tot Benedictus
XVI,* door dr. ir. J. van der Graaf
- Vasten en minderen. Hoe vasten van betekenis veranderde,* door
dr. A.A. Teeuw
- Orde op zaken stellen. Een bijbelse doordenking van de heilsorde,*
door ds. G. Wassinkmaat
- God vinden. In gesprek met zoekers,* door dr. Marc J. de Vries
- Gereformeerde spiritualiteit. Een actuele bezinning,* door
dr. J. Hoek
- Vrije Friezen. Momenten uit de Friese kerkgeschiedenis,* door
ds. L.H. Oosten
- Conflictstof binnen de gemeente en de weg van het Evangelie,*
door dr. W. van 't Spijker
- Reizen met Augustinus. De Belijdenissen als gids voor pelgrims,*
door dr. J.A. van den Berg
- Technologie, overal om ons heen. Moderne ontwikkelingen in
christelijk perspectief,* door dr. Marc J. de Vries
- Bevrijd geloven. De catechismus als pastorale gids,* door ds. C. Bos